

Але, на наш погляд, перспективи у такого аналізу є. Часовий аналіз надасть змогу оцінити якісну динаміку інвестиційної діяльності, тобто наскільки поглиблюється інтенсифікація інвестиційного процесу. Регіональний та галузевий аналізи дозволять з'ясувати ступінь територіального та галузевого поширення процесу інтенсифікації чи екстенсифікації ін-

вестиційної діяльності. Проведення аналізу на мікрорівні дозволить ухвалювати інвестиційні рішення з оглядом на попередній характер інвестиційної діяльності. Мікрорівневий аналіз дозволить визначити пріоритетні напрями і форми інвестиційної діяльності з метою підвищення ефективності інвестиційного процесу в цілому.

Література

1. *Казинец Л. С.* Теория индексов. – М.: Госстатиздат, 1963.
2. *Перебудов Н. В.* Теоретические вопросы индексного анализа. – М.: Госстатиздат, 1960.
3. *Ричард Томас.* Количественные методы анализа хозяйственной деятельности / Пер. с англ. – М.: Дело и Сервис, 1999.
4. *Ерина А. М.* Математико-статистические методы изучения экономической эффективности производства. – М.: Финансы и статистика, 1983. – 191 с.
5. *Джарол Б. Мангейм, Ричард К. Рич.* Политология. Методы исследования / Пер с англ. – М.: Весь мир, 1997.
6. *Баканов М. И., Шеремет А. Д.* Теория экономического анализа. – М.: Финансы и статистика, 1998.
7. *Кевеш П.* Теория индексов и практика экономического анализа. – М.: Финансы и статистика, 1990.
8. *Моделирование ресурсной обеспеченности капитальных вложений / Г. Б. Сычев, В. Н. Борисов, А. Ю. Ожегов.* – М.: Наука, 1988. – 182 с.
9. *Інвестиції та будівельна діяльність в Україні у 1995–2002 рр.: Стат. сб. / Держкомстат України.* – К., 2003.

Методологія статистичного вивчення зайнятості населення

*О. І. Кремень,
аспірант Державної академії статистики,
обліку та аудиту*

Зайнятість – найважливіший показник використання людських ресурсів у виробничому процесі. Разом з інформацією про інші аспекти економіки вказана інформація є базою для оцінки та аналізу макроекономічної ситуації. Зокрема, зайнятість поряд з реальним валовим внутрішнім продуктом та інфляцією широко застосовується як загальний показник поточного стану економіки країни. Результати політики стабілізації цін, платіжного балансу та структурних перетворень, у першу чергу, мають оцінюватися з точки зору їхнього впливу на зайнятість та доходи населення в цілому і його окремих груп.

У рамках формування сучасної економіки України надзвичайно актуальною є проблема зайнятості населення. Це пояснюється тим, що іманентною властивістю зайнятості є праця, яка з одного боку – об'єктивна потреба, а з другого боку – основна рушійна сила суспільного розвитку.

Для кількісної характеристики зайнятості населення статистика використовує спеціальні показники: абсолютні й відносні. Абсолютні показники виражають економічний потенціал, можливості зростання економічної системи держави, оскільки зайняте населення являє собою основний елемент процесу суспільного виробництва. До абсолютних показників відносять чисельність зайнятого населення у народному господарстві, розподіл зайнятих за сферами і галузя-

ми економіки, статтю, віком, рівнем освіти, а також чисельність працездатного населення. Відносні показники характеризують ступінь залучення в економіку держави населення в цілому і його окремих вікових груп. Це, перш за все, наступні показники: коефіцієнт та рівень зайнятості населення, коефіцієнт та рівень зайнятості населення працездатного віку, коефіцієнт та рівень загальної зайнятості [5, с.247–248].

Рівновазі економічної системи відповідає визначений рівень зайнятості. При цьому, звичайно, попит на працю перевищує існуючий обсяг зайнятості, що обумовлює наявність безробіття. Разом з тим це перевищення не безмежне для забезпечення економічної і соціальної стабільності суспільства. Саме це зумовлює необхідність систематичного статистичного вивчення зайнятості населення. Статистичні дані необхідні під час регулювання зайнятості як основного індикатора ринку праці, забезпечення соціального захисту населення, організації своєчасної професійної підготовки і перепідготовки кадрів.

Засади дослідження зайнятості населення складають методологічні положення, що містять основи класифікації та показники стану економічно активного населення. Положення розроблені відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 04.05.93 №326 "Про концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики". Під час розробки положень враховані національний досвід та особливості України, конвенції і рекомендації Міжнародної організації праці (МОП), рекомендації Міжнарод-

них конференцій статистиків праці, досвід Бюро статистики праці Міністерства праці США [3, с.359–360].

Наявність надійної статистики ринку праці, яка збирається на постійній основі, все частіше визнається основним фактором для впровадження та оцінки ефективності діяльності у сфері зайнятості. Міжнародний валютний фонд визначає стандартний перелік найважливіших показників для виконання аналізу макроекономічного становища країни (СПАМ), у який входять дані про зайнятість, безробіття та заробітну плату і доходи, які повинні подаватися у звіті шоквартально і відповідати визначенням Міжнародної організації праці (МОП). Усі рішення щодо проведення кредитної політики, спрямування коштів, використання робочої сили та інвестицій базуються на таких даних.

Зайнятість – одна з найважливіших соціально-економічних проблем ринкової економіки. Її статистичне відображення постійно обговорювалося на міжнародних конференціях статистиків праці (1949, 1957, 1982, 1993 рр.), проведених Міжнародним бюро праці (м. Женева) – основним робочим органом Міжнародної організації праці [2, с.71].

Статистика зайнятості є складовою статистики ринку праці. Інформація про ринок праці загалом і про зайнятість зокрема є важливим інструментом під час розробки економічної і соціальної політики держави. Показники рівня зайнятості є важливими макроекономічними показниками, що характеризують стан і розвиток економіки. Інформація про стан та рівень зайнятості вкрай необхідна основним соціальним партнерам ринку праці – організаціям, установам, підприємствам, працівникам та державі. Вона широко застосовується під час аналізу рівня життя населення і конкурентоздатності галузей економіки.

Перехід до ринкової економіки обумовив значні зміни як у системі показників статистики зайнятості, так і в методології їхнього числення. Перш за все, одним із відчутних наслідків стала поява нових статистичних категорій і показників – у статистичну практику впроваджені такі категорії, як економічно активне населення, безробіття, витрати на робочу силу, трудові конфлікти, що в умовах планової економіки не були предметом аналізу статистики ринку праці.

Одна з головних задач, що стояла перед статистикою зайнятості в останні роки, – введення міжнародних статистичних норм, що адаптовані до умов ринкової економіки. У 1990 р. ЄСРП ратифікував Конвенцію про статистику праці, згідно з якою серед зобов'язань фігурують розробка і представлення даних у міжнародні організації з питань зайнятості, безробіття, заробітної плати й інших аспектів статистики праці. Слід зазначити, що в даний час в Україні у певних аспектах статистика зайнятості та ринку праці в основному перейшла на міжнародні статистичні норми. Класифікація населення за статусом зайнятості, класифікація занять, класифікація витрат на робочу силу, що використовуються в статистичній практиці, ґрунтуються на відповідних міжнародних класифікаціях.

Ключовим елементом статистики зайнятості зокрема, як і економічної статистики загалом, є система показників, що відбивають кількісну характеристику відповідних економічних явищ і процесів. Під терміном “система показників” розуміється упорядкована множина взаємозалежних і взаємопогоджуваних показників, що характеризують основні аспекти економічного процесу й економіку в цілому [7, с. 20–22]. Погодженість між різними показниками досягається шляхом гармонізації і координації визначень і класифікацій, на основі яких здійснюється їхнє обчислення. Погодженість показників дозволяє використовувати їх у комбінаціях, а також обчислювати різні похідні коефіцієнти, що мають велике аналітичне значення. Термін “статистичний показник” має два значення. По-перше, це конкретна цифрова характеристика того або іншого явища, по-друге, це загальне визначення змісту того або іншого показника, тобто елементів, що повинні бути включені в показник.

Визначення змісту показників і методів його оцінки прийнято називати розробкою методології. Розробка методології, як правило, включає наступні етапи:

- ідентифікація явищ і процесів, що підлягають статистичному вивченню (визначення типу даних, що вимагають розробки), формулювання цілей, заради яких повинні бути обчислені ті або інші показники. Ідентифікація показників може проводитися на основі прямих доручень і запитів різних органів державного управління, однак часто вона здійснюється шляхом вивчення державних програм і планів соціально-економічного розвитку, документів, у яких формулюються напрями соціально-економічної політики. Ідентифікація показників, що підлягають розробці, може бути також результатом вивчення міжнародного досвіду, зобов'язань країни перед міжнародними економічними організаціями надавати ту або іншу інформацію;
- визначення змісту показників;
- визначення методів оцінки окремих показників;
- визначення основних класифікацій, що повинні бути застосовані для розподілу досліджуваних економічних явищ на однорідні групи на основі тих або інших критеріїв;
- визначення основних джерел даних, необхідних для вирахування показників, а також процедури обробки зібраних даних з метою одержання узагальнюючих показників.

Необхідно зазначити, що методологія обчислення показників, як правило, являє собою деякий компроміс між тим, що було б доцільно досягти з теоретичної точки зору, і тим, що на практиці можна одержати з урахуванням наявних даних. Система показників повинна відповідати визначеним вимогам, щоб була можливість проводити опис і аналіз економічного розвитку:

- ♦ вона повинна мати всеохоплюючий характер, тобто поширюватися на всі аспекти економічного процесу;

- показники системи, що відносяться до різних аспектів економічного процесу, повинні бути методологічно взаємопогоджені, тобто засновані на гармонізованих концепціях, визначеннях і класифікаціях.

Основними задачами статистики зайнятості на сучасному етапі є:

- вивчення поточних даних про економічно активне населення, зайнятість, структуру зайнятості за галузями і професіями;
- дослідження даних про рух робочої сили;
- вимір рівня зайнятості з метою вивчення стану, основних тенденцій на ринку праці, визначення основних рекомендацій щодо державних дій;
- вивчення стану працевлаштування населення як об'єктивної умови зростання та збереження зайнятості для оцінки ситуації на ринку праці, а також її прогнозування;
- вивчення складу, структури, основних елементів зайнятого населення та їх співвідношення з метою розробки програми зайнятості;
- виявлення та вимір взаємозв'язку між зайнятістю та іншими показниками розвитку економіки.

Облік та розрахунок показників зайнятості населення здійснюються державною статистикою за двома методологіями:

- згідно з діючим вітчизняним законодавством;
- за методологією Міжнародної організації праці [1, с.161].

Визначені методології відрізняються за наступними критеріями:

- визначення межі працездатного віку населення – законодавчо встановлено 16 – 54 (59) років, а у відповідності з методологією МОП враховуються особи віком від 15 до 70 років включно;
- складовими елементами економічно активного та неактивного населення – згідно з ЗУ “Про зайнятість населення” категорія учнів та студентів денної форми навчання вважається зайнятим населенням, а за методологією МОП відповідною не вважається, бо навчання не є економічною діяльністю.

У міжнародних стандартах рекомендується вказувати мінімальний вік, прийнятий під час виміру економічно активного населення. Він може бути прийнятий на рівні 6 років (Єгипет), 10 років (Бразилія) і 16 років (США, Швеція). У більшості країн він складає 14–15 років. У деяких країнах передбачені дві мінімальні межі: більш низька – для одержання інформації про економічну діяльність і більш висока – як критерій віднесення до економічно активного населення: наприклад, у Канаді – 14 і 15 років, в Індії – 5 і 15, у Венесуелі – 10 і 15, у Росії – 15 і 16 років.

Крім мінімального, в ряді країн установлений максимальний вік. Це означає, що старші особи виключаються з розрахунку чисельності економічно активно-

го населення. Наприклад, у Данії, Швеції, Норвегії, Фінляндії встановлена верхня межа в 74 роки. Правильне визначення і характеристика зайнятого населення впливають на об'єктивність відображення стану економічно активного населення. Інтенсивність економічної активності та зайнятості оцінюють показники, що визначаються за різними методологіями та представлені у таблиці 1.

Рівень зайнятості характеризує ступінь використання працездатного населення в сфері суспільно корисної праці. Величина даного показника відображає сформовану економічну ситуацію в країні. Вона залежить від розвитку продуктивних сил, науково-технічного прогресу в суспільстві, рівня добробуту населення. Існування населення будь-якої країни можливе лише за умов його діяльності, яка має за мету задоволення власних та суспільних потреб. Отже, зайнятість населення – це система соціально-економічних відносин, пов'язаних з участю людей у суспільному виробництві, яка забезпечує їм зарібок чи дохід.

Склад за професійною приналежністю вивчається у відповідності з поділом зайнятого населення за професіями на підставі Класифікатора професій (КП), розробленого з урахуванням Міжнародної стандартної класифікації занять (International Standard Classification of Occupation, 1988). В основу розробки і створення цих класифікаторів покладено два принципи – вид виконуваної роботи і кваліфікація, яка необхідна для її виконання.

Поділ економічно активного населення за статусом зайнятості здійснюється на основі Міжнародної класифікації статусу зайнятості (International Standard Classification of Status in Employment, 1993).

Вивчення зайнятості за видами економічної діяльності ґрунтується на використанні національного статистичного Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД), розробленого на принципах методології стандартних міжнародних класифікацій. Усі види економічної діяльності, відповідно до КВЕД, поділяються на 17 секцій (таблиця 2), 31 підсекцію, 60 розділів, 222 групи, 503 класи і 727 підкласів.

Розглянуті класифікації за видами економічної діяльності, статусом зайнятості використовують у поєднанні з класифікаціями за статтю, віком, рівнем освіти, місцевістю проживання та ін.

Адитивний зв'язок між чисельністю економічно активного населення і чисельностями зайнятого та безробітного населення дає можливість побудувати модель динаміки економічно активного населення, яку можна використати для обчислення будь-якого показника, що входить до її складу за відомих інших показників:

$$T_{ea} = T_z * K_z + T_b * K_b, \quad (1)$$

де T_{ea} , T_z , T_b – темпи зростання відповідно економічно активного, зайнятого і безробітного населення;

K_z , K_b – рівень відповідно зайнятості та безробіття в базисному періоді.

Показники оцінки рівня зайнятості населення

Показник, %	Формула розрахунку за методологією	
	офіційної статистики	МОП
1	2	3
Рівень економічної активності	$\frac{S_A}{S_{16-54(59)}} * 100$	$\frac{S_A}{S_{15-70}} * 100$
Рівень загальної зайнятості	$\frac{S_z}{S} * 100$	-
Рівень зайнятості економічно активного населення	$\frac{S_z}{S_A} * 100$	-
Рівень зайнятості населення працездатного віку	$\frac{S_z}{S_{16-54(59)}} * 100$	$\frac{S_z}{S_{15-70}} * 100$
Рівень використання трудових ресурсів	$\frac{S_z}{S_{m.p.}} * 100$	-

де S_A – чисельність економічно активного населення;
 $S_{16-54(59)}$ – та S_{15-70} – чисельність осіб працездатного віку за вітчизняною методологією та методологією МОП;
 S_z – чисельність зайнятого населення;
 \bar{S} – загальна середньорічна чисельність населення;
 $S_{m.p.}$ – чисельність трудових ресурсів.

Між показниками рівня зайнятості економічно активного населення і рівнем зайнятості трудових ресурсів існує взаємозв'язок приблизно наступного виду: рівень зайнятості економічно активного населення, помножений на частку економічно активного населення в трудових ресурсах, дорівнюватиме рівню зайнятості в трудових ресурсах:

$$\left(\frac{S_z}{S_A} * 100\right) * \left(\frac{S_A}{S_{m.p.}}\right) = \frac{S_z}{S_{m.p.}} * 100. \quad (2)$$

Зміни в рівні зайнятості хоча і можуть бути продемонстровані коефіцієнтами росту, але наочніше їх слід характеризувати у вигляді абсолютних приростів, виражених у процентних пунктах. Зміну рівня зайнятості в пунктах можна визначити, ґрунтуючись на моделі динаміки чисельності економічно активного населення (1):

$$\Delta K_z = \left(\frac{T_z}{T_{ea}} - 1\right) * K_{z_0}, \quad (3)$$

де ΔK_z – абсолютна зміна рівня зайнятості, виражена в пунктах.

Статистика вивчає зайнятість населення як за станом на певний період часу, так і в динаміці, використовуючи при цьому весь арсенал статистичних методів і показників, що характеризують динаміку соціальних явищ.

Динаміка зайнятості в цілому в державі з урахуванням впливу різниць у складі й рівні зайнятості населення регіонів країни оцінюється за допомогою

індексів змінного, фіксованого складу і структурні зрушень:

$$I_{\text{змінного складу}} = \frac{\sum_{j=1}^n \left(\sum_{i=1}^k K_{i_j} d_{i_j}\right) d_{j_1}}{\sum_{j=1}^n \left(\sum_{i=1}^k K_{i_0} d_{i_0}\right) d_{j_0}}, \quad (4)$$

де $I_{z_{j_1}}$ – індекс змінного складу, що відбив зміни середнього рівня зайнятості у звітний період порівняно з базисним періодом по всьому сукупності регіонів за рахунок зміни трьох чинників:

- рівня зайнятості населення різних вікових груп у регіонах;
- вікової структури населення регіонів;
- питомої ваги населення регіонів у загальній чисельності населення країни;

K_{i_j} – рівень зайнятості населення i -ї вікової групи в j -му регіоні;

d_{i_j} – частка населення i -ї вікової групи в загальній чисельності населення в j -му регіоні;

d_j – частка населення j -го регіону в населенні країни;

k – кількість вікових груп;

n – кількість регіонів.

Динаміка зайнятості залежно від змін рівнів зайнятості у регіонах оцінюється за допомогою індексу фіксованого складу, а залежно від структурних змін населення — за допомогою двох індексів структурних зрушень: за рахунок зміни структури населення усеї країни регіонів та за рахунок зміни часток населення регіонів у загальній чисельності населення країни (с.120–122):

$$I_{\text{фіксованого складу}} = \frac{\sum_{j=1}^n (\sum_{i=1}^k K_{ij} d_{ij}) d_{j_1}}{\sum_{j=1}^n (\sum_{i=1}^k K_{ij_0} d_{ij_0}) d_{j_1}}; \quad (5)$$

$$I_{\text{структурних змін}_1} = \frac{\sum_{j=1}^n (\sum_{i=1}^k K_{ij_0} d_{ij_0}) d_{j_1}}{\sum_{j=1}^n (\sum_{i=1}^k K_{ij_0} d_{ij_0}) d_{j_0}}; \quad (6)$$

$$I_{\text{структурних змін}_2} = \frac{\sum_{j=1}^n (\sum_{i=1}^k K_{ij_0} d_{ij_0}) d_{j_1}}{\sum_{j=1}^n (\sum_{i=1}^k K_{ij_0} d_{ij_0}) d_{j_0}}. \quad (7)$$

Секції класифікатора видів економічної діяльності

Код	Назва
1	2
A	Сільське господарство, полювання та лісове господарство
B	Рибне господарство
C	Видобувна промисловість
D	Обробна промисловість
E	Виробництво електроенергії, газу і води
F	Будівництво
G	Оптова і роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами
H	Готелі і ресторани
I	Транспорт
J	Фінансова діяльність
K	Операції з нерухомістю, орендою і послуги юридичним особам
L	Державне управління
M	Освіта
N	Охорона здоров'я і соціальна допомога
O	Колективні, суспільні й особисті послуги
P	Послуги домашньої обслуги
Q	Екстериторіальна діяльність

Під час віднесення чи невіднесення тієї чи іншої особи до числа зайнятих використовується критерій однієї години, відповідно до якого роботи протягом однієї години в звітному періоді в сфері економічної активності досить, щоб ця особа була віднесена до числа зайнятих.

У міжнародних стандартах уточнюється, що до звітнього періоду застосовується критерій одного тижня чи одного дня. В Україні під час обстеження зайнятості до числа зайнятих відносять осіб, що працювали одну годину і більше в обстежуваній тиждень [7, с. 86–87]. Такий критерій під час вивчення зайнятості пояснюється необхідністю вивчення та охоплення усіх видів зайнятості, які можуть існувати у країні, у тому числі короткостроковий, випадковий та інші види нерегулярної зайнятості.

Одним із головних завдань статистики зайнятості в Україні є статистичний аналіз неформальної зайнятості щодо її обсягів та характеристики. Програма вибіркового обстежень домашніх господарств з питань економічної активності населення, які проводяться Держкомстатом України щоквартально, передбачає одержання інформації, необхідної для визначення чисельності населення, зайнятого у неформальному секторі.

Переписи населення збирають інформацію про джерела засобів існування і види економічної активності, але ця інформація має загальний характер, що не дозволяє виокремити зайнятість у неформальному секторі.

Найбільш ефективним способом збирання даних про кількість і характеристики зайнятих у неформальному секторі вважається вибіркоче обстеження домашніх господарств стосовно економічної активності населення (робочої сили).

Держкомстатом України на постійній основі проводяться два види вибіркового обстежень домашніх господарств:

- обстеження з питань економічної активності населення (опрацювання методології спосте-

реження неформального сектора в рамках цього обстеження було розпочато ще в 1997 році);

- обстеження умов життя домашніх господарств з метою одержання додаткових відомостей стосовно зайнятості в неформальному секторі.

Статистичне дослідження зайнятості має проводитися не просто з метою якомога точного визначення рівня зайнятості, а має здійснюватися у контексті співвідношення між існуючим станом зайнятості та оптимальною, повною зайнятістю, а також визначення збалансованості використання робочої сили. Зіставлення попиту та пропозиції на ринку праці вимагає аналізу співвідношень між загальною потребою економіки в робочій силі та її реальною наявністю; між загальною потребою працездатного населення в робочих місцях і їх наявністю (як у кількісному, так і в якісному аспектах); між кількістю і структурою робочих місць, з одного боку, та чисельністю і структурою робочої сили, з іншого.

Подальший розвиток методології дослідження зайнятості населення, руху робочих місць і робочої сили – необхідна умова їхнього достовірного аналізу, статистичного вивчення зайнятості і розробки обґрунтованих рішень щодо забезпечення збалансованості цих факторів на ринку праці, а також надання дієвих рекомендацій щодо досягнення стану оптимальної зайнятості.

Література

1. Єрина А.М., Мазуренко О.К., Пальян З.О. Економічна статистика: Практикум. – К.: ТОВ “УВПК „ЕксОб”, 2002. –232 с.
2. Захожай В.Б., Калина А.В. Статистика труда и занятости: Учеб.-метод. пособие. – К.: МАУП, 2000. –80 с.